

Luka Tomašević
SV. FRANJO, UZOR INTEGRALNE EKOLOGIJE
St. Francis, a Model of Integral Ecology

UDK: 27-36 Franciscus Assisiensis, sanctus: 574

Stručni rad
Professional paper
Primljeno 7/2020.

73

Sažetak

Već u prošlom stoljeću, otkako je počelo zanimanje za ekološke probleme ili probleme ambijentalne ekologije, započelo je zanimanje ambijentalista i ekologa za sv. Franju Asiškoga i njegov spontani pristup prirodi. To je potvrdila i Katolička Crkva kada ga je 29. studenog 1979. proglasila zaštitnikom djelatnika ekologije.¹ Sv. Franjo bio je kao svetac poznat po svojoj jedinstvenoj duhovnosti, posebice po svome putu siromaštva i po svojoj ljubavi prema siromasima, ali je u naše vrijeme postao poznat kao Franjo ekolog diljem svijeta, pa i u znanstvenim krugovima bez obzira na religiju. U članku se raspravlja o Franjinu bratstvu sa stvorenim, o bitnim oznakama franjevačke teologije prisutnosti, o samoj pjesmi stvorenja koju i papa Franjo citira 12 puta, dok se u zadnjem dijelu proučava Franjina Pjesma stvorenja, i aktualizira njezina originalnost, i povijesna i aktualna.

Ključne riječi: sv. Franjo; franjevaštvo; ekologija; ekoteologija; stvoreno; Hvalospjev stvorova

1. BRATSTVO SV. FRANJE SA SVIM STVORENIM

Papa Ivan Pavao II. naglasio je da je sv. Franjo Asiški najbolji primjer pravog i punog poštovanja integriteta stvorenoga, i to po njegovu stavu *bratstva* i *siromaštva*: „Prijatelj siromaha, obljubljen od Božjih stvorenja, sve ih je pozvao – životinje, bilj-

¹ Sv. Ivan Pavao II, Apostolsko pismo *Inter sanctos praeclarosque virus*. w2.vatican.va, Ioannes Paulus PP. II, Litterae apostolicae, 29. Novembris 1979.

ke, prirodne sile, kao i brata sunce i brata mjeseca – da časte i hvale Gospodina. Asiški nam siromah najbolje svjedoči da se možemo bolje posvetiti promicanju mira sa stvorenim ako smo u miru s Bogom. A mir sa stvorenjima nerastavljiv je od mira među narodima. Želim da nam njegovo nadahnuće pomogne da uvijek sačuvamo živ osjećaj bratstva sa svim dobrim i lijepim stvarima stvorenim od Boga svemogućega, i da nas podsjeća na tešku dužnost da ih poštujemo i pažljivo čuvamo, u sklopu šireg i većeg ljudskog bratstva.”²

Kako su neki autori istaknuli, sv. je Franjo uspio pronaći ključ po kojemu se divio svemu stvorenomu i ostavio nam poruku kako mu se približiti.³ Sve stvoreno ima u sebi svoju vrijednost, te stoga i treba biti u suglasju sa stvorenim stvarima, tj. imati srca za sve što živi. „Franjo se u *nježnosti* približuje stvorenom. U svakom obliku postojanja ovozemaljske stvarnosti Franjo je promatrao djelo nevidljivoga Boga Stvoritelja, svako mu je stvorenje bilo stepenicom više na putu prema Bogu, objava Božjeg veličanstva, izvor hvalospjeva Bogu Ocu. Međutim, svijet za Franju nije jednostavno most do Boga. Svijet je mjesto na kojem slavimo Boga i kuća u kojoj susrećemo Boga”.⁴

Sv. Franjo, zapravo, obnovio je i produbio augustinsku ideju *pjesme stvorova*. Sv. Augustin shvatio je prirodu kao nešto što je Bog stvorio, sve stvoreno nosi njegove tragove, sve pjeva svoju harmoničnu pjesmu, ali Bog sve nadilazi. Sve što postoji u sebi nosi biljeg prolaznosti i vremenitosti i na kraju svog vremena prestaje pjevati pjesmu svome Stvoritelju. On napominje u *Ispovijestima*: „Mi nismo stvorili sami sebe, nego je nas stvorio Bog koji je zauvijek” (9: 10, 25). To je taj tzv. *religiozno-sakramentalni* stav kršćanstva prema prirodi.⁵

Premda je oko Franje stvorena jedna čitava mitologija, dvije stvari iz njegova života upadaju u oči kad je riječ o njegovu odnosu s prirodom: *siromaštvo* i *jedinstvo sa svim stvorenim u duhu poslušnosti*. Tvorac *Pjesme stvorova* sve nazivlje braćom i

² Poruka za svjetski dan mira 1. siječnja 1990: Ivan Pavao II., *Mir s Bogom Stvoriteljem. Mir s cjelokupnim stvorenjem*, u: AKSA, br. 51/1989, od 22. 12. 1989, str. 13-15.

³ Usp. P. Maranesi, *Il Cantico delle creature di Francesco di Assisi: via di lode al Signore della vita*, u: *Frate Francesco*, 83 (2017.), br. 2, str. 405-436.

⁴ B. Vuleta, *Škola bratimljenja sa stvorenim*, u: *Visovački zbornik*, Visovac, 1997., str. 517.

⁵ Usp. L. Tomašević, *Ekološki problem u duhu sv. Franje*, u: *Služba Božja*, 1 (1998.), br. 1, str. 73-88.

sestrama: sunce i mjesec, zemlju i zrak, vodu i vatru, životinje i biljke, vlastito tijelo i samu smrt. Taj isti Franjo ulazi u mistični brak s *Gospođom Siromaštinom*. Taj Franjin stav, koji svoju potvrdu nalazi u legendama o govoru pticama i vuku iz Gubija, zasnovan je na osnovnom stavu: *sva su stvorenja jednaka jer su sva stvorena*.

Samo shvaćanje Franjina siromaštva ima i dublje značenje od onoga življenog. Kad biće sebe shvati kao stvorenje, kao nešto konačnoga i ograničenoga, tj. kad shvati da ne postoji samo po sebi i vlastitom snagom, onda se, doista, mora i osjećati potpuno *siromašnim*. Biti siromašan u tom smislu postaje *definicija* stvorenja, a ne *deskripcija*. Istinsko siromaštvo, siromaštvo duha, postaje tako unutarnji razlog samog opstanka svakoga pojedinog bića. Na tome osnovnom siromaštvu svih stvorenja temelji se i njihova *jednakost*. U tom smislu ni čovjek nema nikakvu veću snagu bitka doli životinja ili biljka, što ne znači da čovjek nije uzvišenije i dostojanstvenije biće po svojoj razumskoj naravi i kristološkom pozivu u povijesti spasenja. Sam Bog dao je čovjeku određenu ulogu u stvorenome, on je upravitelj, ali isto tako svoju dobivenu ulogu ima i svako stvorenje. Pače, čovjek je vrhunac Božjeg stvaranja, ali čovjek uvijek ostaje *stvoreno biće* i nikada ne može sam sebe stvoriti.

Tu se očituje i velika kršćanska ideja *stvaranja ni iz čega* (*creatio ex nihilo*), koja nam ne govori *kako* je nastao svijet, već *zašto*. A na to se nadovezuje vječno metafizičko pitanje: *zašto* je bolje biće negoli ne-biće (ništa)? U tom smislu ideja *creatio ex nihilo* ukazuje na osnovni stav *siromaštva* čitavog svemira jer on nema u sebi unutarnji razlog opstojnosti. To su krasno shvatili Augustin, a posebice Franjo kada nije vidio nikakvo poniženje da svako stvorenje nazove bratom ili sestrom.

Oni su bili svjesni da je jedini razlog opstojnosti svega čista Božja ljubav i sve je njegov dar. Stoga su i shvatili da stvorenje Bogu pjeva zahvalnu pjesmu, a sv. Franjo i pridružio joj se. Stoga taj Franjin stav *siromaštva* povezanog uz *bratstvo*, jest u potpunosti kršćanski i duboko je mističan.⁶

Franjo istinskim duhom poslušnosti stupa u jedinstvo sa svim stvorenim, što je njegov izvorni put. Kad on želi biti *poslušan svima*, papi, biskupima, svećenicima, svim ljudima, svoj braći i

⁶ Usp. K. Himes – M. Himes, *The Sacrament of Creation – Toward an Enviromental Theology*, u: *Commonwealt*, 1 (1990.), str. 12–14.

svakom stvorenju, to nikako ne uključuje samo odnos pokornosti i služenju, već želi biti poslušan svima zato što svatko, pa i stvorenje, postaje sredstvo *Božjega glasa*. Božji je glas za Franju nešto što se mora čuti i odmah u djelo provesti bez ikakva razmišljanja, radikalno kako je sve činio. U tom kontekstu treba shvatiti i njegovo izvršavanje svetog evanđelja u doslovnom smislu. Tako za Franju i čovjek i stvorenje prenosi Božju poruku koju on, budući je u svijetu *prisutan*, pažljivo sluša i ostvaruje. Time „je Franji uspelo spiritualizirati ili oduhoviti materijalnu stvarnost i istovremeno naturalizirati duhovnu stvarnost”.⁷

2. BITNE OZNAKE FRANJEVAČKE TEOLOGIJE PRISUTNOSTI

Jedna je od osnovnih karakterističnih ideja sv. Franje neposrednost sa svim bićima, božanskim i ljudskim, racionalnim i iracionalnim. U svijetu Franjo nalazi tragove *prisutnosti* Tvorca, prisutnosti na koju ukazuje čitav svemir i sva bića. Tako nas franjevačko iskustvo prenosi u ontologiju samog totaliteta gdje se Franjo nalazi u bratskom zagrljaju s bićima, s ljudima i s Bogom. Na taj način za Franju stvari nikako nisu više anonimne, već sve poprima osobnu narav. Ta se prisutnost pretvara u afektivno sjedinjenje s Bogom, s ljudima i s prirodom. Stoga se i franjevačka opstojnost u svijetu nikako ne daje svesti na stajanje jednog uz drugoga bez osobnih odnosa, već prelazi u sudjelovanje, solidarnost i bratstvo kozmičkih razmjera.

Za Franju je svijet čisti sakrament jer je čitav prožet prisutnostima koje ukazuju na vrhovnu Prisutnost, na Boga Stvoritelja i Oca svega. Tko posjeduje osjećaj za prirodu i za prisutnost Boga u njoj, posjeduje krepost *velikodušnosti*, a tko ju ne posjeduje, on se, onda, nekorektno odnosi prema prirodi i čitavom svijetu. Stoga je, za franjevca, ovaj svijet *najljepša poema*, kako veli sv. Bonaventura u kojem se lako čita Božja prisutnost.⁸

Gledan Franjinim očima, ovaj svijet nije negostoljubiv i nije nikakva tamnica za čovjeka, već je to *‘kuća napravljena za čovjeka’*, kako se krasno izrazio sv. Bonaventura. Sam pojam kuće nužno uključuje obiteljske, tople i ugodne odnose. Svijet je naše prebivalište u kojem se živi, razvija i ljubi.

⁷ B. Vuleta, *Škola bratimljenja sa stvorenim*, str. 517.

⁸ Usp. Isto.

3. Sv. FRANJO DANAS

Katekizam Katoličke Crkve nije propustio donijeti poticaj divljenja svemu stvorenomu, i to u redu i skladu kako je to činio sv. Franjo: „Red i sklad stvorenoga svijeta proizlazi iz razlika među bićima i iz odnosa među njima. Čovjek to postupno otkriva kao prirodne zakone. Učenjaci se dive stvorovima. Ljepota stvorenja odražava beskonačnu ljepotu Stvoritelja. Ona mora nadahnjivati štovanje i podložnost čovjekova razuma i njegove volje.”⁹

Crkva time svjedoči, veli profesor Meštrov, o tome kako priroda ukazuje na Božju mudrost, svemoć, dobrotu, ljubav, ljepotu i slavu utemeljene na bezbrojnim porukama Svetog pisma, *Starog* i *Novog zavjeta* i u porukama mnogih svetaca tijekom povijesti Crkve.¹⁰

Autor posebice ističe *Pjesmu brata Sunca* ili *Pjesmu stvorova* sv. Franje Asiškog. „Hvaljen budi, Gospodine moj, sa svim stvorenjima svojim.” On nastavlja: „Franjo je poznat po svojoj strastvenoj vjeri u jedinstvo svih stvorenja, poznat po svojoj zaljubljeničkoj ljubavi prema svakom stvorenju od nežive prirode pa sve do brata čovjeka. S velikom je slatkoćom doživljavao Stvoriteljevu mudrost, njegovu moć i dobrotu promatrajući stvorenja.”¹¹

Već su davno autori uočili golemu sličnost između Franjine pjesme stvorova i biblijske pjesme triju mladića iz proroka Danijela: „Sva djela Gospodnja, blagoslivljajte Gospoda: hvalite i uzvisujte ga do vijeka! Slavite Gospoda jer je dobar, jer je vječna ljubav njegova!” (*Dn* 3,55; 3,56).¹²

Franjo je imao *spontani* odnos s prirodom o čemu govore najstariji franjevački izvori, koji se o nekim njegovim stavovima i opisima i razlikuju, ali su potpuno suglasni kada je riječ o njegovu odnosu s prirodom jer Franjo u njoj gleda tragove Boga Stvoritelja. Sve Franjine biografije potvrđuju taj odnos spontanosti i ljubavi za sve stvorenje. Stvorenja su i ljudi, a i sam sebe naziva „nedostojnim stvorenjem Gospoda Boga”. Franju najviše označava „njegova osobita ljubav i bliskost sa svim stvorenjima”.¹³ No fra

⁹ KKC, br. 341.

¹⁰ Usp. M. Meštrov, *Himna stvorenja (prirode) Božjoj mudrosti, svemoći, dobroti, ljubavi, ljepoti i slavi*, u: *Odgovornost za život*, Zbornik radova, Split, 2000., str. 277–292.

¹¹ Isto, str. 279–280.

¹² Isto, str. 279.

¹³ M. Semren, *Franjevaštvo u spisima Franje Asiškoga*, Brat Franjo, Zagreb, 2003., str. 76.

Nikola Vukoja upozorava kako to ipak nije njegov prvi interes, „a još manje da je on Boga otkrio i doživljavao prije svega u stvorenjima. Središnje mjesto u Franjinu životu je otkupljeni čovjek koji teži spasenju po Bogočovjeku Kristu Isusu. Iz toga slijedi temeljna konstatacija da Franjina i franjevačka vizija stvorenja prolazi kroz otkriće zbilje bratstva i bratimljenja svih ljudi u Kristu Isusu, a to se onda prelijeva i na sveopće bratstvo i bratimljenje sa svim stvorenjima.”¹⁴

Druga je glavna oznaka duhovnosti sv. Franje da on ima specifičan *odnos i ljubav, strahopoštovanje i bratski odnos* prema svemu stvorenju, što započinje primjenjivati u svom djelovanju poslije susreta s gubavcem, kako on sam svjedoči. On gubavce izričito naziva „našom braćom kršćanima”, što svi njegovi biografi navode kao posljedicu vjere u Boga Oca, a i on sam jasno to govori kada se pred asiškim biskupom odriče sve očeve imovine i izričito se uzda u providnost nebeskoga Oca: „Od sada ću slobodno govoriti: Oče naš, koji jesi na nebesima, a neću govoriti, Oče Petre Bernardone, a njemu ne vraćam evo samo novac, nego odričem se i cjelokupne odjeće. Gol ću, dakle, poći Gospodinu!”¹⁵

Taj stav potpunog siromaštva i neovisnosti Franjo je prethodno izgradio otkrićem rassetoga Boga koji mu je progovorio s križa u sv. Damjanu. Za Franju on postaje brat u ljudskoj krhkosti, a Franjo ga prepoznaje u čovjeku *patniku* (gubavcu), a potom u otkriću Boga kao brižnoga Oca kojemu se Franjo potpuno predaje. Stoga za Franju ljudsko postojanje postaje moguće jedino u *evanđeoskom i kristovskom* duhu što mu omogućuje da se razvija kao istinski kršćanin koji njeguje novi odnos sa svim stvorenjima, odnos koji mu omogućuje da postane istinski čovjek i kršćanin, tj. posve slobodno biće. Naime, Franjo je postao uvjeren da je sve pa i on sam, od Boga, jedinoga gospodara i jedinog darivatelja.¹⁶

U svojoj *Pjesmi brata Sunca* on hvali Gospodina zbog svega stvorenja: „Hvaljen budi, Gospodine moj, sa svim stvorenjima svojim”, a životinje naziva *bestiae* i dijeli ih na domaće i divlje. Franjevačka hagiografija ustvrdit će da je sv. Franjo razgovarao sa životinjama i da su mu bile poslušne, ali to valja shvatiti u

¹⁴ N. Vukoja, *Sveti Franjo Asiški – globalni ekolog*, u: *Odgovornost za život*, u: *Odgovornost za život*, Zbornik radova, Split, 2000., str. 336.

¹⁵ 2. Čel 12.

¹⁶ Usp. N. Vukoja, *Sveti Franjo Asiški – globalni ekolog*, str 337.

teološkom smislu jer prva franjevačka hagiografija želi Franju prikazati kao novog Adama koji oživljava edensku harmoniju svih stvorenja, što je suvremenim ekološkim pokretima veoma blisko.¹⁷

Prvi Franjin biograf Toma Čelanski u svome prvom životopisu sv. Franje navodi da je *himnu stvorenja* Franjo sastavio pri koncu svoga života (1125. – 1226.), što je i početak talijanske književnosti, i to poslije jedne veoma teške i neprospavane noći u Sv. Damjanu kod Asiza u kojoj je imao i *božansku utjehu* obećanog spasenja. „Brate, budi sretan i razdragan u svojim bolestima i patnjama, od sada i u buduće živi siguran da se nalaziš već u mom Kraljevstvu.” U srednjovjekovnoj ikonografiji to je tzv. *certificatio* – *uvjerenje* osiguranog spasenja, a za sv. Franju to je bio znak „Tau”, znak koji je bio utisnut u njegovo srce.¹⁸

Sv. Franjo, duboko uronjen u Boga, divi se svim stvorenjima koja je Svevišnji stvorio kao i ljude. On duboko poštuje i Božju riječ koju nalazi u Svetom pismu, posebice u evanđeljima, ali slavi Boga i u knjizi stvorenja koja su „transparentno ogledalo božanske ljubavi i istine... Franjo usvaja Božju riječ i oživljava je u molitvi: traži da se upozna i da se zna slijediti put koji nam je pokazao Gospodin (‘proširena’ biblijska molitva), pjeva Bogu koji se objavljuje (‘kontemplativne’ pohvale), poziva cijeli svemir i čovječanstvo na zajedništvo hvaljenja i ljubavi s Gospodinom (‘liturgijske i apostolske’ pohvale).”¹⁹

Taj stav sv. Franje danas je drag svim ekolozima svijeta, ali je nadasve cijenjen i u Crkvi kako je pokazao papa Franjo svojom enciklikom o *ekologiji* naslovljenom početnim riječima Franjine pjesme stvorenja „Laudato si”. Papa Franjo već je uzimanjem imena Franjo, kao i svojim najavljenim programom pokazao, poput Franje, svoju opciju za siromašne, kao i zazivanje *milosrđa u društvu* za sve siromašne i ugrožene, kako se vidi iz Franjina pisma određenom ministru, vjerojatno jednom provincijalu u kojem naglašava stav *snishodljivosti* (*condescensio*) prema svim stvorenjima.

Sam papa Franjo nekoliko puta veli da je njegova enciklika inspirirana sv. Franjom, što on jasno pokazuje svojim citiranjem

¹⁷ F. Marini, *Coltivare e custodire il giardino del mondo*, u: *Filosofia e Teologia*, 31 (2017.) 2, str. 305–311.

¹⁸ Usp. P. Maranesi, *Il Cantico delle creature di Francesco di Assisi: via di lode al Signore della vita*, u: *Frate Francesco*, 83 (2017.) , str. 405–436.

¹⁹ M. Semren, *Franjevaštvo u spisima Franje Asiškoga*, str. 77.

Franjina hvalospjeva. On sv. Franju citira čak 10 (deset) puta,²⁰ i to uvijek njegovu *Pjesmu stvorenja*. Upravo zbog te činjenice i franjevačke zajednice papi Franji i enciklici u čast su izdale vrijedan spomen-spis.²¹

Sam Red male braće (OFM) izdao je potom nekoliko dokumenata i poticaja braći da čuvaju stvoreno poput sv. Franje.²² Veoma snažno odjeknuo je dokument Reda iz 2016. o Amazoniji pod naslovom „Vapaj zemlje i vapaj siromaha”, (*Il grido della terra ed il grido dei poveri. Un sussidio dell’Ordine per la cura del Creato*) u kojem generalni ministar Perry poziva fratre na konkretno djelovanje i piše: „Knjižica koju se spremate čitati poticaj je da budete otvoreni svijetu koji nas okružuje kako biste pažljivo čuli sva ona stvorenja koja naseljavaju ovaj mali planet, našu zajedničku kuću. Ova knjižica plod je hitne preokupacije stoga što je ‘Krik Zemlje i Krik siromašnih’, te mi, kao franjevci, moramo sudjelovati u dijalogu pružajući naš posebni prinos ozdravljenju svijeta i osoba koje u njemu žive.”²³

Samo dvije godine poslije, prigodom otvaranja seminara na „Sveučilištu Antonianum” o izazovima pravde, mira i integriteta stvorenoga, generalni ministar ovako se izrazio: „Braća i svi pripadnici franjevačkog pokreta otvaraju svoja srca široj i cjelovitijoj viziji, ili bolje, neodvojivosti između vjere i ljudskog razvitka, solidarnosti i pravednosti koje valja primijeniti bilo na socijalnu, bilo na naravnu stvarnost... Mnogi kršćani, kao i fratri, ne prepoznaju biblijski i crkveni poziv da prihvate šire gledanje Božjeg plana (sna) za čovječanstvo, kao i odgovornosti za promicanje svijeta u kojem se primjenjuje pravednost, milosrđe, istina, mir, solidarnost i skrb za stvorenje – viziju koju je promovirao papa Franjo u enciklici ‘Laudato si’. I nadam se da s vama dijelim poticaje da gledate preko uznemirujućih izazova i da nastojite uvjeriti kršćane da se potrudе shvatiti i prihvatiti duhovno jedinstvo koje postoji između Vjervanja – ja vjerujem – i Prakse – dakle, ja ljubim. Taj dualizam živi među braćom, kao i među kršćanima.

²⁰ Usp. „*Laudato si*”, gdje je Kantik citiran u br. 1, 10, 11, 12, 66, 87, 91, 125, 218, 246.

²¹ Usp. *Rivista „Antoniano”*, 91 (2016.), str. 751–1096., gdje je objavljeno 16 priloga s uvodom što ga je napisao Giuseppe Buffon, *Sulle tracce di una fondazione francescana dell’ecologia*, str. 751–761.

²² Usp. *Linee guida per la valutazione della nostra vita di povertà e minorità*, Roma, 2016.

²³ Fr. M. Perry, OFM generalni ministar, *Il grido della terra ed il grido dei poveri. Un sussidio dell’Ordine per la cura del Creato*, Roma, 25 luglio 2016., Prot. 106652.

Još uvijek ima puno vjernika koji podižu pogled prema brdima i oblacima 'odakle traže svoju pomoć i svoje spasenje' (Ps 121), ali im je veoma teško, gotovo nemoguće, svrnuti pogleda na srce svijeta, na čovječanstvo i na stvoreni kozmos gdje se i treba susresti pravi Bog koji je 'naša pomoć i naše spasenje'.²⁴

4. *PJESMA BRATA SUNCA ILI HVALOSPJEV STVOROVA*

Sv. Franjo u čitavom stvorenju gledao je Boga i njegovu dobrotu, te je stoga i grlio i priznavao sva stvorenja kao braću i sestre. „On je tako ostvario jedan vid mističnosti, odnosno *ekološke duhovnosti* i stvorio *holistički* način odnosa sa svim stvorenjima: životno zajedništvo u 'kući svijeta' (sv. Bonaventura). Do toga ga je dovelo njegovo obraćenje na *novi život* uz pomoć Božje dobrohotnosti.” On je duboko osjećao djelovanje božanske milosti jer veli: „Bog mi je dao braću”, „on me odveo”, „on mi je objavio” (Tekst regule). U središtu Franjina života nije više bilo vlastito „jastvo” već Svevišnji Bog. I valja naglasiti da bez te unutarne i potpune preobrazbe nikako ne bi bio moguć njegov spontani i bratski odnos sa stvorenjem, a niti dubinski humanizam koji ga označava.

U središtu je Franjina interesa *Najviše Dobro* u kojem on sam sebe otkriva kao *univerzalnog brata*. Kako je prethodno iskustio apsolutnu dobrohotnost Božje ljubavi, Franjo napušta utilitaristički stav dominacije prirodom i osjeća se u *harmoniji* s njom i sa svim stvorenjima zbog čega i hvali „Svemogućeg, dobrog Gospodina” Tako je Franjo u Bogu pronašao smisao i razlog opstojnosti svoje i svega što opstoji. To lijepo naglašava i Drugi vatikanski sabor „da stvorenje bez Stvoritelja nestaje”. (GS, br. 36).

No valja naglasiti da u središtu Franjine duhovnosti nije odnos s prirodom ni sa stvorenjima, već s Kristom i to Raspetim. Marini je opravdano ustvrdio da moderna ikonografija „ne smije u Franji gledati samo sveca koji ljubi životinje i pjeva stvorenju”. Njegova osnovna intuicija bila je da živi Kristov život: marginaliziran, siromašan, osuđen, bolan, razapet. Ali ne u asketsko-moralnom okruženju, već i spoznavanju Krista u otuđenima, siromasima, osuđenima, trpećima, u raspetima onoga vreme-

²⁴ Fr. M. Perry, OFM generalni ministar, *Le sfide di giustizia, pace e integrità' del creato per l'Ordine dei Frati Minori oggi*, Rim, Aantonianum, 27. veljače 2018., Prot. MG 113/2019.

na i na onim putovima na kojima se on, Franjo, našao i živio... Upravo to potpuno Franjino zalaganje za osnovne probleme života općenito kao i ljudskog suživota, vjere i traženja Krista, iz posebnog vida njegove nježne, nevine ljubavi za male životinje, biljke, cvijeće, kamenje, stvorilo je i želju da čak određeni carski proglas zabrani (*institutum*) da se ševe love za Božić.²⁵

4.1. Nastanak Pjesme stvorenja

Pjesma stvorenja vrsta je triptiha s početaka talijanske književnosti na narodnom jeziku kako svjedoči *Sjećanje* (*Memoriale nel desiderio dell'anima*) Tome Čelanskog, prvog Franjina životopisca, napisanog negdje oko 1246. – 1247. Ipak nam franjevačka tradicija, za razliku od *Potvrđenog pravila*, *Spisa* i nekih dijelova *Oporuke*, nije sačuvala izvorni tekst 'pjesme'. Danas se najstariji tekst Franjine pjesme čuva u samostanu sv. Franje u Asizu (*Sacro convento*) u kodeksu 338 sačuvanom na pergameni u biblioteci samostana. Tekst je datiran negdje oko 1243. godine, zajedno s ostalih 17 spisa sv. Franje što ih je, vjerojatno, skupio brat Leon. To je, dakle, poetska kompozicija koja je već od samog početka kružila među fratriba, dakle od samog početka nastanka Reda, za razliku od ostalih Franjinih spisa koji su bili zaboravljeni i naknadno vrednovani.²⁶

Pjesma brata Sunca danas je najpoznatiji Franjin spis, veoma raširen u literaturi i u slikarstvu, tako da se može reći da pripada najpoznatijim kršćanskim tekstovima. Širenju te slave pridonijela je i enciklika pape Franje „*Laudato si*” o ekologiji upućena ne samo kršćanima, već svim ljudima „dobre volje” koji žele očuvati Božje djelo u prirodi.

Pjesma brata Sunca nastala je poslije teške i neprospavane noći u kojoj je Franjo imao dijalog s Bogom, kako je sam Franjo svjedočio svojim drugovima i onda zaključio: „Stoga hoću, njemu na hvalu, sebi na utjehu i na izgradnju bližnjega sastaviti nove *Pohvale Gospodinu za njegova stvorenja*. Svaki se dan služimo stvorenjima, bez njih ne možemo živjeti, i u njima ljudski rod vrlo vrijeđa Stvoritelja. I svaki dan pokazujemo se nezahvalnima zbog ovoga velikog dobra; ne zahvaljujemo radi toga, kako

²⁵ A. Marini, *Francesco d'Assisi e il creato*, u: A. Maiarelli, (a cura di), *Umbria, Terra Franciscana*, Edizioni Porziuncola, S. Maria degli Angeli, - Assisi, 2013., str. 59–89, citat se nalazi na stranici 60.

²⁶ Usp. P. Maranesi, *Il Cantico delle creature...*, str. 405.

bismo morali, njemu – našem Stvoritelju i davaocu svakog dobra. I sjede, sabra se za razmišljanje, a zatim reče: *‘Svevišnji, svemogućí, Gospodine dobri...’*”

„Svevišnji, svemožni, Gospodine dobri,
tvoja je hvala i slava i čast
i blagoslov svaki.

Tebi to jedinom pripada,
dok čovjek nijedan dostojan nije
ni da ti sveto spominje ime.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
sa svim stvorenjima svojim,
napose s bratom, gospodinom Suncem:
od njega nam dolazi dan
i svojim nas zrakama grije.

Ono je lijepo i sjajne je svjetlosti puno,
slika je, Svevišnji, tvoga božanskoga sjaja.

Hvalite i blagoslivljajte
Gospodina moga,
zahvaljujte njemu, služite njemu svi
u poniznosti velikoj.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
po bratu našem Mjesecu i sestrama Zvijezdama.

Njih si sjajne i drage i lijepe
po nebu prosuo svojem.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
po bratu našem Vjetru,
po Zraku, Oblaku, po jasnoj Vedrini,
i po svakom vremenu tvom,
kojim uzdržavaš stvorove svoje.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
po sestrici Vodi,
ona je korisna, ponizna, draga i čista.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
po bratu našem Ognju, koji nam tamnu rasvjetljuje noć.
On je lijep i ugodan, silan i jak.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
po sestri i majci nam Zemlji.
Ona nas hrani i nosi, slatke nam plodove,
cvijeće šareno i bilje donosi.

Hvaljen budi, Gospodine moj,
po onima koji opraštaju iz ljubavi tvoje
i podnose rado bijede života;
blaženi koji sve podnose s mirom,
jer ćeš ih vječnom okruniti krunom.
Hvaljen budi, Gospodine moj,
po sestri nam tjelesnoj smrti,
kojoj ni jedan smrtnik umaći neće.
Jao onima koji u smrtnom umiru grijehu;
a blaženi koje ti nađeš po volji presvetoj svojoj,
jer druga im smrt nauditi neće.”

4.2. Povijesne prilike nastanka pjesme

Franjina *Pjesma brata Sunca* tekst je na vulgarnome talijanskom (umbro-toskanskom) jeziku. Riječ je o vrsti *lauda*, tj. dirljivom hvalospjevu stvorenja, čija je nakana bila da se Bogu zahvali za sva stvorenja žive i nežive prirode koji je nastao zadnjih godina Franjina života (1224. – 1226.). Ovaj *hvalospjev* uklapa se u literaturu i običaje XII. stoljeća u Italiji, i to ne samo zbog svoga religioznog sadržaja dotičnog razdoblja, već seže i u početke duhovnog pokreta koji je išao za obnovom i reformom Crkve započetoj u centralnoj Italiji već u XII. stoljeću. Ondašnja je Crkva bila prožeta *simonijom* (trgovanje svetim službama u samim vrhovima Crkve) i raširenom *korupcijom* klera, osobito višega. U tome valja gledati i uzrok nastanka *heretičnih pokreta* koji su se često i radikalno opirali crkvenim strukturama. Najpoznatiji su bili *valdezi* koji su dobili ime po svome osnivaču i trgovcu Valdu Lionskom koji ih je osnovao u XII. stoljeću, a koji je zastupao mišljenje da svi vjernici imaju pravo propovijedati i naviještati Božju riječ (bili su prošireni nadasve u Savoju i Pijemontu). Oni su istodobno zastupali radikalno siromaštvo i žigosali Crkvu, posebice papu i Rimsku kuriju. Još radikalniji od njih bili su *katari*, koji su se u XII. stoljeću iz južne Francuske proširili i po Italiji, a propovijedali su radikalni *dualizam* koji je dijelio ljude na *izabrane* (čisti) i odbačene. Stvorili su i hijerarhiju po uzoru na onu crkvenu. Papa Inocent III. protiv njih koji su bili okupljeni oko grada *Albe* u Provansi (odatle su dobili ime albigezi) organizirao je krvavu vojnu 1208. godine. Godine 1233.

papa Grgur IX. ustanovio je inkviziciju (dao je u ruke dominikana) i njezinu sudu podvrgao sve *heretike*.

To je vrijeme kada se pojavljuju *dominikanci* kao red propovjednika (*Ordo praedicatorum*), čiji je cilj bio naviještanje evanđelja i Božje riječi po gradovima, i *franjevci* koji su prigrlili življeno *siromaštvo*, te tako živjeli i svjedočili radikalno evanđelje. No oni su se podvrgnuli sudu Crkve. Propovijedanje tih *novih redova* bilo je usmjereno na obnovu Crkve i na naviještanje evanđelja, ali pod vodstvom hijerarhije (papinstva). Novi redovi upotrebljavali su stil istinskih *propovijedi*, *dramskih pohvala* i *religioznih pjesama* shvatljivih običnom narodu, kao i srednjem građanskom staležu toga doba.

U tom razdoblju razvila se posebna vrsta pjesme nazvane *lauda*, koja je vjerojatno nastala u Toskani i Umbriji u pokretu *flagelanta* (pokornika) i održala se sve do 15. stoljeća. Upravo u taj kontekst valja postaviti *Pjesmu brata Sunca* sv. Franje napisanu na talijanskome vulgarnom jeziku. U počecima *lauda* se pjevala u čast Bogu, Gospi i svetcima, i to neukom narodu (stanovnicima gradova i članovima trgovačkih cehova). *Laude* su izvodili putujući glumci u obliku drame, i to dijaloški. To se radilo i za vrijeme kršćanske liturgije, posebice prikazivanje Muke Kristove. Uz izvođenje se znalo i pjevati, tako da je to prikazivanje dobilo i ime *sveto prikazivanje* i trajalo je sve do XIV. stoljeća. To je bio i način određenog *propovijedanja* u borbi protiv ondašnjih *hereza* (albigezi/katari), a *prikazivanje* je moralo biti na narodnome (vulgarnom) jeziku (toskansko-umbrijskom) jer narod drugi jezik i nije poznavao. Ipak su ti *hvalospjevi* imali i svoju literarnu vrijednost.

Sv. Franjo dobio je usmenu potvrdu za svoj način života te je i napravio svoje *Pravilo* novog načina života (nepotvrđeno pravilo) što mu ga je odobrio papa Inocent III., a poslije potvrdio Honorije VI. Tako je Franjo započeo svoj radikalni način svjedočenja evanđelja uz obećanje poslušnosti papi. Živio je i propovijedao u skladu s naukom Crkve (što je Crkvi i obećao) te nastojao unijeti red u svoje novoosnovano *bratstvo* (Red) u koje su ulazili članovi iz različitih slojeva društva i pokreta. Kako je živio radikalno siromaštvo, te bio gol pokopan u zemlju kao znak poniznosti, to je ubrzo o njemu stvoreno niz legendarnih priča, a pripisivala su mu se i čudesa i izvanredni uspjesi. U XIV. stoljeću tako nastaje i bogata „franjevačka literatura” na latinskom jeziku (*Actus beati*

Francisci et sociorum eius) a nastaju i *Cvjetići* (*Fioreti di san francesco*), tj. popularne anegdote koje potječu već iz XII. stoljeća.

No Franjin se duh čuvao u dva „pravila” kao i u njegovim pravim spisima na latinskom jeziku, dok je na pučkom (umbro-toskanskom) sačuvana njegova *Pjesma stvorova kao 'lauda'* kojom su se fratri koristili u svome propovijedanju, pjevali i recitirali i tako je širili.²⁷

4.3. Hvalospjev brata sunca ili Pjesma stvorenja

Kako smo već naglasili, ova je „pjesma” jedan od prvih književnih radova na talijanskome narodnom jeziku koji je bio određena vrsta „lauda” u kojima sv. Franjo izražava zahvalnost Bogu i koji poziva sva stvorenja kao i elemente zemlje da hvale Boga Stvoritelja. Hvalospjev je, vjerojatno, napisan u dva puta, od kojih bi drugi dio svetac ispjevao neposredno prije smrti (inače taj dio pomalo odskakače od prvog).

Hvalospjev brata Sunca ili Pjesma stvorenja podijeljena je na dvanaest „redaka”, a stihovi joj po broju nisu jednaki već različiti (od dva ili pet stihova). Redci i nemaju pravilnu metričku formu tako da ih neki autori nazivaju „ritmičkom prozom”. Ni s obzirom na rimu ne postoji određena shema, a uz savršene rime (npr. redci 10–11; 12–14; 31–32) postoje i brojna nesuglasja kao u redcima 1–2 i 5–9 (-ure/-ore). Ritam podsjeća na biblijske hvalospjeve, što stručnjake navodi na misao da je hvalospjev prvotno bio namijenjen za liturgiju i molitvu.

Jezik pjesme vulgarni je umbrijski što ga je sv. Franjo naučio u roditeljskoj kući i svakodnevno govorio na što upućuju mnogi završetci riječi na -u (1. redak = *altissimu*. 4. redak – *nullu ... dignu*), dok postoje i latinizirani pojmovi, kao što su *honore i benedictione* (r. 2), *tucte i cum* (r. 5) i *et pretiose* (r. 11). Zanimljivo je da originalni tekst upotrebljava i prijedlog *per* više puta u *Pjesmi*, što, vjerojatno, znači *posredstvo/po* ili „zahvalivši njemu”.

Pohvale su veoma ekvilibrirane u svojim različitim dijelovima, jer poslije prve pohvale Božjoj svemoći (r. 1–4), slijedi nabranje stvorenja koja moraju Bogu zahvaljivati, počevši od zvijezda (sunce, mjesec, zvijezde) (r. 5–11), potom slijede četiri prirod-

²⁷ Usp. Letteratura italiana - weebly.com/la poesie-religiosa.html Fermenti religiosi dell'Italia del Duecento.

na elementa, *vjetar* (zrak) (r. 12–14), voda (r. 15–16), oganj (r. 17–19) i zemlja (r. 20–22). Svaki od tih elemenata nuždan je za ljudski život (voda služi biljkama za prehranu, voda je dragocijena, oganj grije i rasvjetljava noć, a zemlja nas uzdržava i hrani). Zadnji odsjek hvalospjeva upozorava ljude na njihovu smrtnost i blagoslivlja one koji strpljivo podnose fizičke bolesti i koji umiru u Božjoj milosti, jer im druga smrt (smrt duše, vječna osuda) neće nauditi. Finalni redci pjesme ponešto odskakuju od prethodne harmonije jer govore o praštanju i milosrđu što je, svakako, dodatak.²⁸

Dakle, hvalospjev ima tri dijela:

- prvi dio jasno pokazuje osjetljivost sv. Franje za sve stvoreno
- drugi dio kompozicije uronjen je u kontekst života
- treći na kraju teksta govori o praštanju i smrti.

4.4. *Svrha Pjesme*

Kako svjedoče *Franjevački izvori*, sv. Franjo objasnio je svrhu nastanka svoje *Pjesme*: „Stoga hoću, njemu na hvalu, sebi na utjehu i na izgradnju bližnjega sastaviti nove *Pohvale Gospodinu za njegova stvorenja*.”²⁹

Sam autor, i to sasvim jasno, određuje tri cilja svoje *Pjesme*.

Osnovni je cilj hvala Bogu. Kako jasno proizlazi i iz Franjina života, njegova je molitva uvijek bila *pohvala Bogu*. U ovoj *Pjesmi* on jasno pjeva o ljepoti, veličini i uzvišenosti Božjoj; on ga uzvišuje, hvali i divi se njegovoj veličini. On nalazi dva uzvišena cilja svoje pohvale: Bog je „Svevišnji i dobri Gospodin” svega stvorenoga. Stvorenje je skladno i lijepo, te čovjeku ne preostaje do li mu se diviti i hvaliti njegova tvorca. No zadivljuje Franjino shvaćanje cjelokupnog života u prirodi i svih bića koja neprestano, kao u simfoniji, zahvaljuju svomu Tvorcu, a potom postoji i drugi motiv: zahvala Bogu, „Ocu Isusa Krista” koji je u Isusu čovjeku pokazao čovjeku svoje milosrđe i ljubav. Dakle, to je Franjin iskaz zahvale i hvale Bogu koji ima *kozmološku* i *kristološku* dimenziju preko kojih Bog pokazuje svoju ljubav prema svijetu i čovjeku

²⁸ Usp. *Isto, / cantico-delle-creature.html*.

²⁹ Usp. LP 43; FF, 1591–1592.

i tako mu svjedoči svoju bliskost i svoju ljubav. Dakle, Franjo spontano slavi Boga Stvoritelja i Boga Spasitelja.³⁰

Sv. Franjo ne doživljava Boga koji zadaje strah i koji prijeći posljednjim strašnim sudom (Jacopone di Todi), već je to Bog *divljenja i hvale* jer čovjeku i svijetu daje more dobročinstava kroz stvaranje, kao i kroz povijest. Takvo shvaćanje *Božje bliskosti* u Franji izaziva divljenje i on stalno ponavlja „moj Gospodine”, što je jednako izričaju *‘moj Bože’*, što ga je on susreo u *braći gubavcima* i na križu u crkvi sv. Damjana. Zanimljivo je da sv. Franjo ni za koga i ni zašto nije rekao „moj” izuzevši za Boga. Bog je za Franju bio jedino što *posjeduje*, tj. u srcu posjeduje Boga koji mu je ulijevao neizrecivu radost. To iskustvo Franju je toliko obuzelo da se smatrao *bogatim* da se rado odrekao svega drugoga u životu. To posjedovanje Boga za Franju je bio i svojevrсни početak i svršetak tako da je na sve gledao, na osobnu stvarnost, na kozmičku i na društvenu kao na Božji dar. Stoga on, budući da Boga nosi u srcu, i sve doživljava kao Božji dar i sa svime želi imati „brat-ski odnos”. Franjo želi da Bog bude blagoslovljen po svim svojim stvorenjima, ali i po ljudima koji su ujedinjeni sa svim stvorenjima. Pohvala nadahnjuje Franju da sve potiče na nju: „Kako opisati njegovu neizrecivu ljubav prema Božjim stvorenjima i kojom slatkoćom promatra u njima mudrost, moći dobrotu Stvoritelja? Upravo zbog toga motiva, kad promatra sunce, mjesec i zvijezde nebeske, njegov je duh poplavljen radošću.”³¹

Uz taj glavni Franjin motiv, postoje i druga dva motiva: *poticaj bližnjega* i *utjeha vlastite duše*.³²

Poticaj bližnjega na praštanje, koji se nalazi u pretposljednjoj strofi, i nastao je radi pomirenja gradskih vlasti i asiškog biskupa. U *Kantik* je uvrštena ta kitica kao sredstvo evangelizacije što su je fratri vršili da bi narodu navijestili potrebu i radost praštanja i pomirenja, kako je želio sam sv. Franjo.³³

Franjevačko propovijedanje unijelo je jednu novu notu jer nikada nije govorilo o strahopoštovanju pravednog Boga koji čeka čovjeka grešnika, već je naviještalo Boga ljepote i dobrohotnosti koji se brine o čovjeku i o njegovu životu, kao i o svim stvorenjima. Stoga se *Kantik* i trebao pjevati na kraju propovijedi kako

³⁰ Usp. P. Maranesi, *Il Cantico delle creature...*, str. 409.

³¹ Usp. M. Semren, *Franjevaštvo u spisima Franje Asiškoga*, str. 80.

³² Usp. P. Maranesi, *Il Cantico delle creature...*, str. 410.

³³ Usp. FF, 1615.

bi ne samo izrazio bitni sadržaj propovijedi, već kako bi izrazio pravu nakanu onih propovjednika koji su bili smatrani „hvalitelji Gospodina”. Njihova je prava nakana i bila da „potaknu srca ljudi” da počnu hvaliti Boga. Prema franjevačkom uvjerenju, takav stav bio je veoma prikladan da potakne srca ljudi na „pravo obraćenje”, tj. da promjene svoj način života i da počnu „život pokore” tako da svoj pogled usmjere na „moga svevišnjeg i dobrog Gospodina” i tako ga počnu hvaliti što razveseljuje srce koje se okrenulo k Bogu, a ujedno i potiče čovjeka da strpljivo susreće životne nevolje, da strpljivo odabire putove života koji vode prema praštanju i životnom zajedništvu.³⁴

Treća svrha odnosila se na sv. Franju koji je i napisao tu pjesmu sebi na utjehu i želio da je fratri pjevaju. Pohvale Gospodinu za Franju bile su odlučujući poticaj na kršćanski život u teškim trenutcima života. Sam sv. Franjo rado ju je pjevao za vrijeme najvećih muka, a i od braće tražio da mu je pjevaju dok su ga samo dva dana prije smrti prenosili u njegovu dragu „Porcijunkulu”, gdje je i umro.³⁵

Kantik je bio plod Franjine pjesničke, osjećajne i duboko kršćanske duše, a na samrti bio je najveća utjeha kako bi i u tom odlučujućem i zadnjem času života ostao blizak Gospodinu i utjeha svojoj braći jer je htio da ta njegova *Pjesma* bude poticaj da nikada ne prestanu hvaliti svoga Boga i Oca nebeskoga, a najviše onda kada im bude teško. Tako on u *Kantiku* pronalazi posljednju utjehu svojoj duši da bude „slobodna i lagana” i s radošću prihvati „sestricu smrt”.³⁶

I zaključno, valja naglasiti da je *Pjesma stvorenja* sv. Franji bila izvor životne radosti, ali i poticaj da služi životu. S jedne strane, to je divljenje *ljepoti stvorenja* u čemu se ogledava Božja svemoć i ljepota, a s druge, to je bio poticaj sv. Franje braći i svima koji su htjeli živjeti život hvale i zahvale Bogu, dobrom Ocu svih ljudi zbog kojega valja *oprašati* drugima i *prihvaćati* i vlastitu smrt kao Božji dar.

³⁴ Usp. P. Maranesi, *Il Cantico delle creature...*, str. 411.

³⁵ Usp. FF, 1615. P. Maranesi, *Il Cantico delle creature...*, str. 411. Naime, prije same smrti kraj Porcijunkule sv. Franjo tražio je da mu brat Anđelo i brat Leon otpjevaju *Pjesmu stvorenja*.

³⁶ Usp. P. Maranesi, *Il Cantico delle creature...*, str. 412.

ST. FRANCIS, A MODEL OF INTEGRAL ECOLOGY

Summary

Ever since the last century, when the interest in ecological problems or the problems of ambient ecology began, the environmentalists and ecologists' interest in St. Francis of Assisi and his spontaneous approach to nature also began. This was confirmed by the Catholic Church when on November 29, 1979, it proclaimed him the patron saint of environmentalists. As a saint St. Francis was known for his unique spirituality, especially for his path of poverty and his love for the poor, but in our time he has become known as *Francis the Ecologist* all over the world, even in scientific circles regardless of religion. The paper discusses Francis' *brotherhood with all creation, the essential features of the Franciscan theology of presence, the Canticle of Creation itself, which the Pope quotes 12 times, while in the last part it studies St. Francis' Canticle of Creation*, and actualizes its originality, historical and current alike.

Keywords: St. Francis; pope Francis; Franciscanism; ecology; eco-theology; Church; created